

ВИЯВЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ НЕРЕАЛІСТИЧНОГО ОПТИМІЗМУ В СТУДЕНТСЬКИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ-ПРОЕКТУВАННЯХ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ

У статті показано, що феномен нереалістичного оптимізму виявляється у репрезентаціях-проектуваннях життєвого шляху й впливає на образ бажаного майбутнього.

Ключові слова: життєвий шлях, оптимізм, репрезентації-проектування, образ бажаного майбутнього.

I. Вступ

У сучасній вітчизняній психології відсутнє чітке трактування поняття "оптимізм". У психологічному словнику відзначається, що оптимізм (від лат. "optimus" – найкращий) – це властивість особистості, яка відображає пропорційний розвиток усіх психічних процесів і характеризує позитивну систему поглядів людини на світ, на поточні й очікувані події тощо. К.К. Платонов включив оптимізм у динамічну функціональну структуру особистості, як стійку характеристику, тісно пов'язану зі спрямованістю і настановами людини. Категорія "оптимізм" також входить до структури особистісної стресостійкості. Поширеним є погляд на оптимізм як на систему ставлень особистості до теперішнього і майбутнього, до самого себе та до інших людей. У гуманістичній психології оптимізм розуміють як віру в безумовно позитивну природу людини, її конструктивну сутність, закладену як потенціал, що розкривається у відповідних умовах. У соціальній психології оптимізм більшою мірою розглядається як результат перших етапів соціалізації особистості. У такому контексті соціальним умовам надається особливо важливе значення. Взагалі як базисні категорії для дефініції оптимізму в психології використовуються такі поняття: соціальна установка, диспозиція, атитюд (Г.М. Андреева, Д. Гоулман, У. Джеймс, К. Муздибаєв, В.О. Ядов), конструкт (Д. Келлі), атрибутивний стиль пояснення (Л. Абрамсон, Б. Вайнер, Д. Вейлант, К. Петерсон, В.М. Русалов, М. Селігман), детермінанта пошукової активності (С.М. Бондаренко, В.С. Ротенберг).

II. Постановка завдання

Мета статті – провести дослідження серед юнаків віком 18–23 роки застосовуючи проективну методику "Мій життєвий шлях"; на основі рисунків-проектів життєвого шляху юнаків, встановити яким вони бачать своє майбутнє.

III. Результати

Останніми роками в зарубіжній і вітчизняній психології з'явилася певна кількість праць, у яких оптимізму приділено певну

увагу. Так, на думку М. Аргайла, оптимізм – це частина суб'єктивного благополуччя, яка суттєво впливає на стан фізичного і психічного здоров'я [1, с. 183]. Учений в експерименті довів, що студенти з оптимістичним настроєм мали більш високу активність імунної системи та більшу толерантність в умовах стресу. На думку Д. Гоулмана, "оптимізм – це установка, яка запобігає апатії, безнадійності або депресії перед складними життєвими обставинами, установка песиміста призводить до відчаю, установка оптиміста породжує надію" [2, с. 148]. Він вважає, що люди від народження схильні до позитивного чи негативного образу дій. М. Селігман наголошує на необхідності вчитися оптимізму, тому що "... це інструмент, який допомагає особистості досягти мети, яку вона поставила перед собою. Оптимістична людина вважає невдачі тимчасовим явищем, а успіх законною рисою та постійним у часі. Оптимісти спроможні знаходити конструктивні стратегії подолання перешкод (прийняття відповідальності, планування рішень, самоконтроль, пошук соціальної підтримки)" [5]. Конструктивні копінг-механізми дають можливість підтримати сталість оптимістичної установки, передбачити її вплив на особистісне зростання.

Аналіз літературних джерел дає нам підстави розглядати оптимізм як соціальну установку, котра виявляється у здатності людини переживати симпатію до себе, надію на успіх і власну ефективність у життєдіяльності.

Відомо, що Н.Д. Вейнстейн (N.D. Weinstein) [7] у 1982 р. виділив феномен нереалістичного оптимізму або ілюзорного оптимізму, який властивий молодим людям. Згідно із цим феноменом у Рутджерському університеті майже кожен студент вважає, що порівняно зі своїми однокурсниками в нього набагато більше шансів одержати гарну роботу, мати високий зарібок і власний будинок й водночас менша ймовірність пережити такі невдачі, як розвиток алкоголізму, інфаркт в 40 років або пожежу. Таким чином, юнаки здатні більш високо оцінювати свої особистісні шанси щодо позитивних життєвих подій і значно нижче

щодо негативних [7]. На думку Л. Перлоф [8], ілюзорний оптимізм робить людей більш уразливими і впевненими. Так, Бейкер і Емері (Baker & Emery) опитали 137 пар і встановили, що молодяттам пре-красно відомо, що половина шлюбів закін-чуються розлученням, і все-таки вони вва-жають, що вони нізащо не потраплять до цих 50%. Гудхар, Норем і Кантор, Шоверс і Рубен (Goodhart, Norem & Cantor, Showers & Ruben) дослідили, що надто впевнені в собі студенти схильні легковажно ставитися до підготовки до іспиту, а їх менш здатні однокурсники, стурбовані можливістю про-валу на іспиті, ретельно готуються й у ре-зультаті одержують більш високі бали.

Проектування й усвідомлення життєвого шляху активно відбувається в юнацькому віці як періоді відповідального життєвого самовизначення особистості, як зазначено у працях Л.І. Божович, Н.Є. Бондар, М.Й. Боришевського, І.С. Булаха, Л.С. Виготського, М.Р. Гінзбурга, Є.І. Головахи, Е. Еріксона, І.С. Кона, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, С.Д. Максименко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін. В існуючих концепціях життє-вого шляху більшою мірою подано: прояви самоздійснення особистості (Ш. Бюлер), по-будови стратегії особистого життя (К.О. Абу-льханова-Славська), кризові стани (Р. Ас-саджиолі), вияв творчих стартів, піків, кульмінацій (Х. Лехман – Н. Lehman, В. Шевжук – W. Szewszuk), поворотні пунк-ти та вузлові точки (Н. Перна, С.Л. Рубін-штейн), але в них не враховується фено-мен нереалістичного оптимізму, який, на наш погляд, впливає на конструювання образу бажаного майбутнього.

У нашому дослідженні ми застосували проективну методику "Мій життєвий шлях", яка є комплексним способом психологічної діагностики. Відомо, що проективний метод орієнтований на вивчення безсвідомих (або не цілком усвідомлюваних) форм мотивації. Його перевагою є те, що він – один із пси-хологічних методів проникнення у найбільш глибинну ділянку людської психіки, але у нього є і недоліки, наприклад, він неспромож-ливий адекватному кількісному оцінюван-ню. Методику "Мій життєвий шлях" ми ви-користовували для з'ясування видів і засо-бів репрезентацій-проектуювань життєвого шляху юнаками. Відомо, що І.Л. Соломін розподіляв результати виконання методики на дві категорії. До першої категорії він від-ніс показники, що характеризують формальні, графічні особливості малюнка, та ті, що описують не стільки те, що зображено на малюнку, скільки те, як воно зображено. Показники поведінки випробуваного на-ближаються до формального. До другої ка-тегорії – показники, що характеризують

зміст зображення. Змістовні характеристики вказують на особливості уявлень і відносин людини, конкретний зміст його проблем. До змістовних показників відносяться: вид на життєвий шлях, точка зору спостерігача, ракурс; наявність й особливості дороги (довжина, перехрестя, повороти та ін.); напрямок руху; перешкоди (ями, стіни, підйоми та спуски тощо); місцеві предмети (будови, двері, мости, техніка тощо); орієн-тири, покажчики, таблички; явища природи (рослини, тварини, атмосферні явища то-що); наявність і характеристика мандрівни-ка; наявність й особливості інших людей; зміст тексту, символів тощо. Мета та за-вдання нашого дослідження реалізовували-ся за допомогою другої категорії показни-ків.

У результаті проведеного дослідження ми отримали репрезентації-проектуювання життєвого шляху юнаками. Рисунки-проектуювання життєвого шляху юнаків ми розподілили на три групи: 1) репре-зентація-проектуювання у вигляді будинку; 2) репрезентація-проектуювання у вигляді рослини; 3) репрезентація-проектуювання у вигляді карти. Далі на рисунках зображено найбільш характерні приклади.

Перша група: карта життєвого шляху у вигляді будинку (рис. 1, 2). Якщо будинки зображені поблизу, то це свідчить про від-критість, доступність та (або) почуття теп-лоти й гостинності в юнаків. Вони відверті. Деякі з піддослідних прямолінійні у своїй поведінці (сильно відкриті вікна, рис. 2). Безліч вікон свідчить про готовність до кон-тактів, а відсутність фіранок (рис. 2) свід-чить про відсутність прагнення приховати свої почуття. Вікна, щільно зачинені (рис. 1), характерні для юнаків, які закло-потані взаємодією із середовищем (якщо це значуще для суб'єкта). Відсутність труби (рис. 1) відзначає, що випробуваний відчу-ває недостачу психологічної теплоти в своїй родині. На рисунках зображено сон-це, яке виступає символом авторитетної фігури і часто сприймається як джерело тепла й сили. Погода на малюнках сонячна, вона відображає пов'язані із середовищем переживання юнака в цілому: тобто сере-довище не сприймається юнаками як воро-же, сковувальне. Розміщення рисунка то-чно в центрі аркуша властиво, за даними психологів, людині незахищеній і ригідній або прямолінійній. Щодо репрезентацій-проектуювань життєвого шляху, то юнаки прагнуть у майбутньому здобути освіту, за-вести родину й дітей, побудувати кар'єру, забезпечити себе і родичів матеріально. На рис. 1 ми бачимо, що освіта є ніби "вхідом", який призводить до "гарної роботи" і "мате-ріальної забезпеченості".

Рис. 1. Карта майбутнього шляху

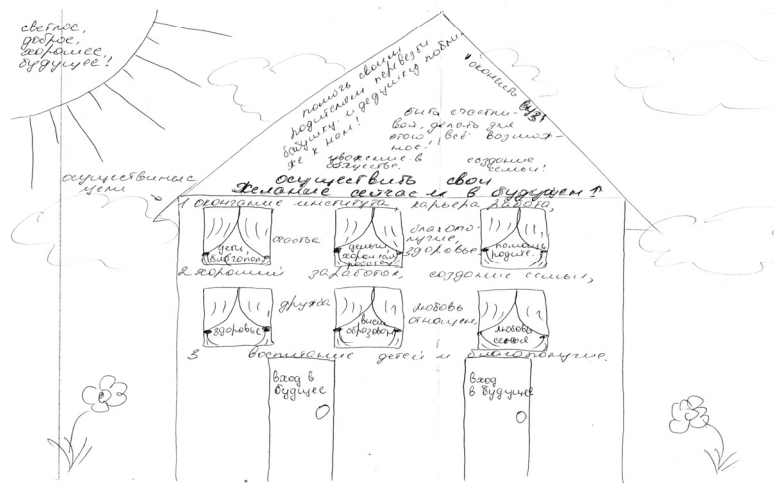
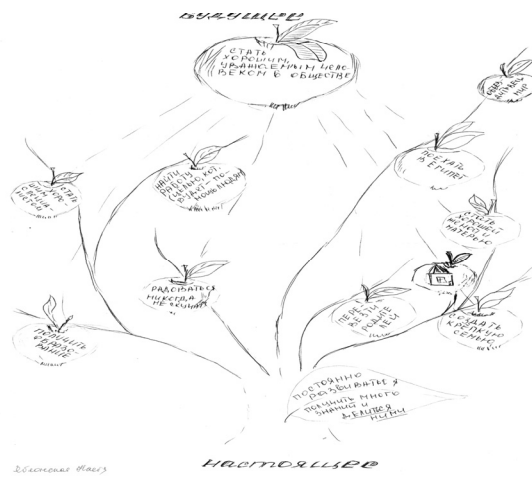

Рис. 2. Карта життєвого шляху

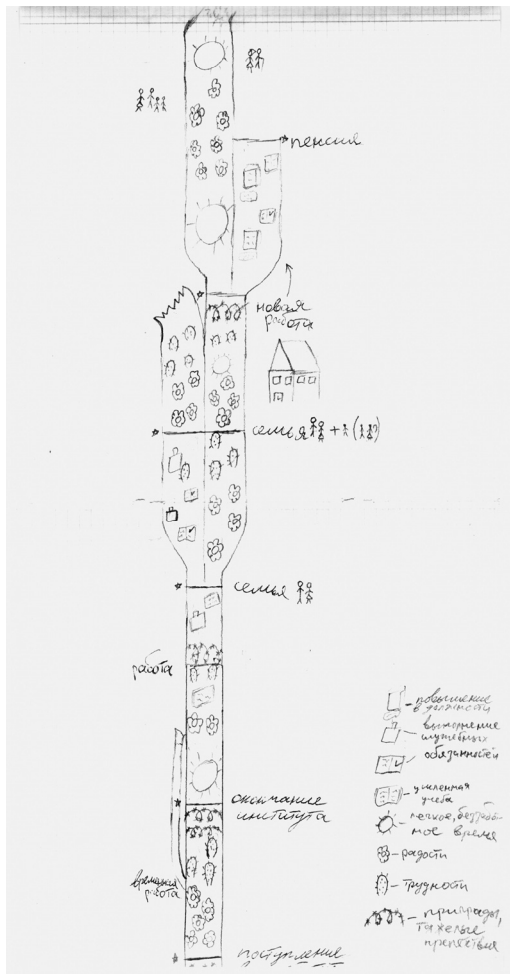
Друга група – репрезентації-проекування життєвого шляху у вигляді рослини (рис. 3 а-в). У цілому характеристика поданих рисунків-рослин (кактус, троянда, дерево (кущ) із плодами) відображає прагнення юнаків перебувати у згоді із зовнішнім світом. Юнаки зорієнтовані на майбутнє, їм властивий ентузіазм, порив, прагнення до влади. Юнаки сприйнятливі, відкриті до сприйняття навколишньої дійсності. Вони не завжди реально дивляться на речі (стовбур з однією лінією). Рисунки,

де лінії стовбура прямі, свідчать про те, що юнаки не затримуються на тривожних фактах і мають гарне пристосування до середовища. Деякі репрезентації-проекування життєвого шляху мають радіальну форму, тобто кілька шляхів, що ведуть із однієї точки в різні сторони (рис. 3 а), це може свідчити про більші можливості вибору у випробуваного. Загалом, юнаки хочуть бути поміченими, самостверджуватися, при цьому розраховують на інших.

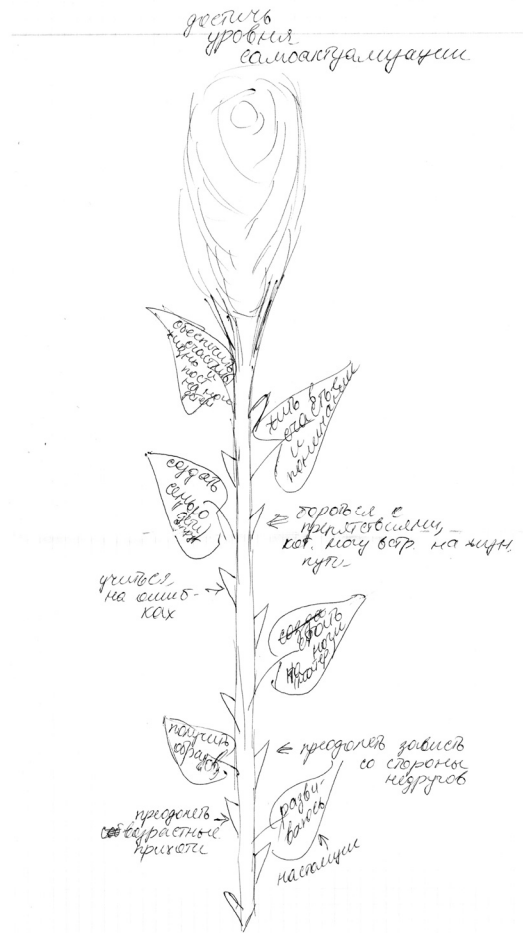

а

Рис. 3. Репрезентація життєвого шляху у вигляді рослини (початок)

Б

В

Рис. 3. Репрезентація життєвого шляху у вигляді рослини (продовження)

На рисунках цієї групи випробуваних (13%) передбачені деякі перешкоди, труднощі у вигляді зазначених символів (рис. 3 б), які супроводжують життєвий шлях випробуваного (в інституті, на новій роботі, в сім'ї, але їх немає на пенсії); на рис. 3 в у вигляді шипів, відображаючи заздрість оточення, власні помилки, примхи, перешкоди. На рис. 3 в ми бачимо деяку загальмованість активності суб'єкта тривогою й думками про непереборність перешкод. Але зображення цих перешкод (розміри, кількість) свідчить про здатність юнаків вище оцінювати свої особистісні шанси щодо позитивних життєвих подій і значно нижче – щодо негативних, що також є проявом феномену нереалістичного оптимізму. Так, 13% випробуваних припускають деякі труднощі, і додають частку песимізму в репрезентації-проекуванні життєвого шляху. Але, на нашу думку, ця частка не зашкодить, вона вбереже юнаків від небезпек, підготовлених ілюзорним оптимізмом.

Взагалі, ми бачимо, що юнаки другої групи застосовували іншу форму, але зміст проектувань життєвого шляху в 87% не відрізняється від юнаків першої групи, тобто проектування життєвого шляху в більшості наведено за допомогою оптимістичного образу бажаного майбутнього.

Третя група юнаків репрезентувала життєвий шлях у вигляді карти чи шляху (рис. 4, 5). Ці репрезентації-проекування більше відповідають вимогам методики, але випробувані першої й другої групи виявили певну частку креативності в проектуваннях власного життєвого шляху.

На рисунках наявний напрямок лінійної послідовності подій від минулого до майбутнього, що свідчить про сформованість уявлень про часову перспективу. Життєвий шлях на рисунках досить довгий, деталізований. На рис. 4 існують альтернативи у вигляді схем і поворотів, що може свідчити про розуміння мінливості життєвого шляху. На рис. 4 зображено кілька шляхів, що ведуть у різні сторони з різних точок, тобто у випробуваного є уявлення про періодичні можливості вибору; також цьому випробуваному властива деяка спрямованість у минуле. На рис. 5 наявні інші люди на життєвому шляху, які допомагають (заважають), або яким потрібно допомагати на життєвому шляху, при цьому самі люди нарисовані, з одного боку, в інфантильній манері, а з іншого – рисунок динамічний, відображає активність, прийняття себе й чіткий життєвий шлях випробуваної. На рис. 5 відображені й атрибути професійної діяльності (наприклад, комп'ютер). Дівчина прагне у майбутнє.

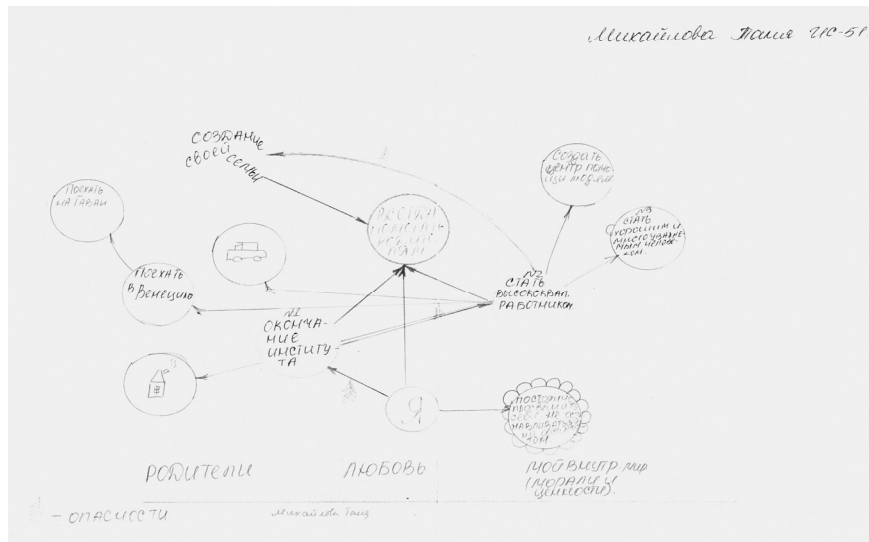

Рис. 4. Карта життєвого шляху

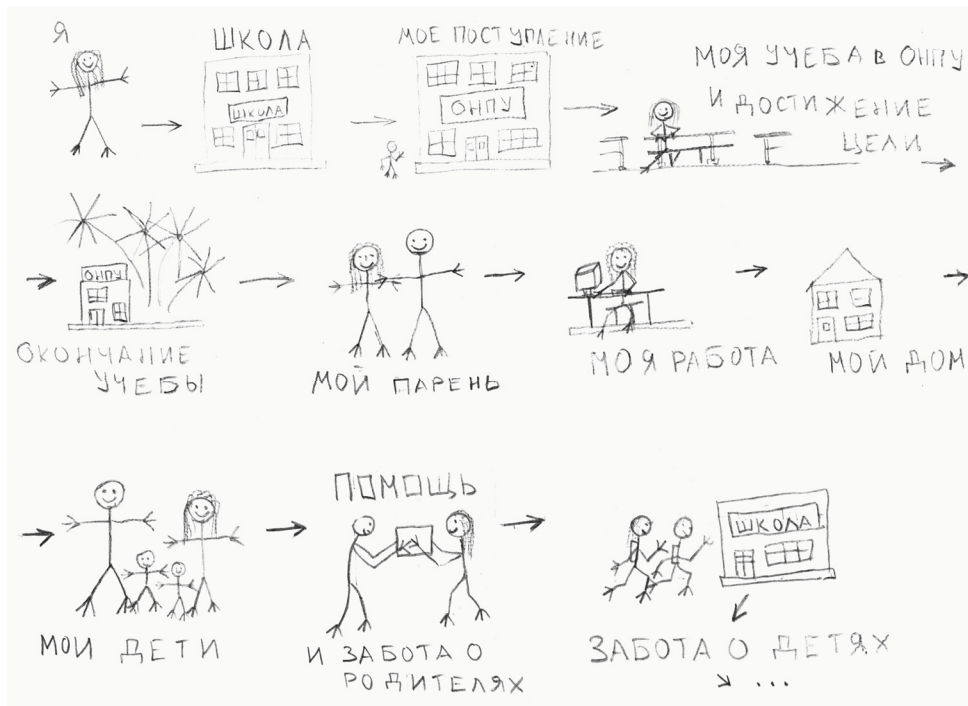

Рис. 5. Життєвий шлях

IV. Висновки

Результати цього дослідження погоджені з попереднім нашим дослідженням вивчення часової перспективи у юнаків віком 18–23 роки [4]. Згідно з яким ми встановили, що для 43% юнаків найбільш важливим є майбутнє, яке вони характеризують таким чином: "радісне, хвилююче", "більше мудре, веселе, добре", "праця, спілкування з дітьми, зустрічі з друзями, розміряне життя", "обов'язково повинне бути гарним", "майбутнє прекрасне, інакше бути не може", "коли всі мої надії й мрії здійсняться", "очікуваний результат моїх дій у сьогоднішній", "неясне, але світле й радісне" та ін. У наведених уявленнях майбутнє неодмінно буде життєрадісним, матиме позитивний

емоційний тон і пронизано тільки оптимістичними очікуваннями [4].

Таким чином, у більшості репрезентацій-проектуювань життєвого шляху відсутні перешкоди, бар'єри, ями, ріки, моря, підйоми, спуски, гори, сходи, щаблі та ін., які тією чи іншою мірою наявні у житті людини. Ми вважаємо, що у більшості юнаків у несвідомому або частково усвідомленому не існують уявлення про скрутні обставини, що вимагають значних зусиль і часу, а також вимагають "зниження", "спуску", пов'язаних з ризиком падіння, тобто у юнаків існує феномен нереалістичного оптимізму. Отже, ілюзорний оптимізм відносно майбутнього чи феномен нереалістичного оптимізму виявляється на карті життєвого шляху через репрезентації-проектуювання.

Список використаної літератури

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – СПб., 2003. – 271 с.
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. – М., 2008. – 478 с.
3. Зелигман М. Как научиться оптимизму / М. Зелигман. – Москва : Вече, 1997.
4. Киреева З.А. Дифференциация уровней отражения времени в сознании : монография / З.О. Киреева. – Одесса : Пальмира, 2009. – 186 с.
5. Селигман Мартин Э.П. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / Э.П. Селигман Мартин. – М., 2006. – 368 с.
6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
7. Weinstein Neil D. (1987). "Unrealistic Optimism: About Susceptibility in Health Problems: Conclusions from a Community-Wide Sample". Journal of Behavioral Medicine 10 (5): 481–500.
8. Perloff Linda S., Barbara K. Fetzer (1986). "Self-other judgments and perceived vulnerability to victimization". Journal of Personality and Social Psychology 50: 502–510

Стаття надійшла до редакції 27.08.2012.

Киреева З.О. Проявление феномена нереалистического оптимизма в студенческих репрезентациях-проектированиях жизненного пути

В статье показано, что феномен нереалистического оптимизма проявляется в репрезентациях-проектированиях жизненного пути и влияет на образ желаемого будущего.

Ключевые слова: жизненный путь, оптимизм, репрезентации-проектирования, образ желаемого будущего.

Kireeva Z. Manifestation of phenomenon "nonrealistic optimism" in student's representations – projections of a life course

The article shows that the phenomenon "nonrealistic optimism" is shown in representations-projections of a course of life and it influences an image of the desirable future.

Key words: life course, optimism, representation-design, an image of the desirable future.